

NAZAR

Eski Sumer, Bâbil, Mısır, Grek ve Roma kültürlerinin yanı sıra Sâmî, Pers, Hint ve çeşitli Avrupa kavimlerini kapsayan geniş bir coğrafya üzerinde hem geçmişte hem günümüzde yer alan bu inanışın başlangıcı tam olarak bilinmemekle beraber milattan önce 4000 yılına kadar gittiği kabul edilir. Ortadoğu, Akdeniz ve Hint- Avrupa bölgelerindeki yaygınlığına rağmen nazar inancının Uzakdoğu, Güney Afrika, Avustralya ve Amerika'nın yerli toplumlarının bilinmediği ve buralara girişinin geç tarihlerde Avrupa kanalıyla gerçekleştiği ileri sürülmüştür. Bu konuda en kapsamlı çalışmayı yapmış olan Alan Dundes, coğrafi açılımından hareketle nazarın Mezopotamya kökenli bir inanış olduğuna ve su-hayat, kuraklık-ölüm ilişkisi çerçevesine giren bir telakkiye dayandığına işaret eder. Buna göre nazarın en açık etkisi hayat kaynağı olan sıvıyı yok etmek, bedeni veya ruhu kurutmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Meselâ nazara uğrayan bir annenin veya dişi hayvanın sütünün kesilmesi, çocukların hastalanıp ölmesi, ekinlerin ve ağaçların kuruması bu inanca bağlanmıştır. Sıvının koruyucu etkisine yönelik inanç, nazara karşı uygulanan tükürme fiilinin yanı sıra su veya yağla yapılan vaftiz ve mesh işlemlerinde de görülmektedir (Dundes, s. 259, 266-267, 273-277).

Su-hayat metaforuna paralel biçimde nazarın işleyişinde etkili olan diğer bir unsur da ondan daha evrensel karaktere sahip bulunan kıskançlık duygusu ve buna yönelik korkudur. Zihnin ve ruhun dünyaya açılan penceresi olarak görülen gözün salt kötü etkiye sahip bulunduğu şeklindeki kadim inanıştan hareketle söz konusu eski toplumlarda kıskançlığın zarar verici etkisinin göz vasıtasıyla gerçekleştiği kabul edilmiştir. Buna göre güzel bir şeyi görünce oluşan haset duygusu gözden yayılan ışınlar vasıtasıyla atmosferi kötülükle doldurmakta ve yakında bulunan canlılara veya eşyaya geçmektedir (McCartney, s. 11; Coss, s. 182; Schoeck, s. 194). Bu sebeple eski kültürlerde her türlü hastalık, talihsizlik ve kötü durum, bilhassa âni ölümler bilinçli veya bilinçsizce yapılmış nazarla ilişkilendirilmiştir. Kıskanç göze yönelik atıflar yahudi kutsal metinlerinde, Zerdüştilik literatürü ile Hint atasözlerinde de yer alır (Brav, s. 46-47; Woodburne, s. 56; Donaldson, s. 66).

Nazar, esasen kıskançlık veya beğeni dolu bir bakışla ortaya çıksa da güzel bir insanı yahut bir şeyi tedbirsizce övme sonucunda da oluşabilmektedir. Bazan insanın bu yolla kendine, eşine, çocuklarına ve hay-

vanlarına da zarar vermesi mümkündür. Çeşitli kültürlerde kötü bakış yoluyla karşındakine zarar verme gücü belli kişilerle özdeşleştirilmiş, dolayısıyla nazara büyüye benzer bir fonksiyon yüklenmiştir. Bunun yanı sıra birçok insanın potansiyel olarak nazar gücüne sahip bulunduğu, ayrıca kem gözle zarar vermenin kişinin mutlaka kötü niyetli veya bilinçli oluşuna bağlı olmadığı şeklinde görüşler de mevcuttur (Dundes, s. 259-260; Brav, s. 48-49; Donaldson, s. 69). Kadınlar, özellikle yahudi ve hıristiyan din adamları, normal veya sıra dışı fiziksel özelliklere sahip bulunan kişilerle nazarla ilişkilendirilirken çok güzel, aşırı derecede çirkin, güçlü, iri veya ufak olmak, genellikle yeşil veya mavi göz rengi tabiat üstü veya karanlık güçlerle (cinler, periler, şeytan) bağlantıya işaret sayılmıştır. Bilhassa tek gözü kör veya kambur kişilerin, yılan, tilki, kedi, çekirge gibi iri gözlü hayvanların ve kuyruğunda göze benzer figürler bulunan tavus kuşunun nazar gücüne sahip olduğuna inanılmıştır (ERE, V, 609-610). Öte yandan sırf hayranlıkla yapılan övgülerin de hastalanmaya, tanrıların ya da kem göze sahip insanların kıskançlığına sebebiyet verdiği kabul edilmiştir. Ayrıca nazarın bebeklerin, çocukların ve kadınların (özellikle gelinler ve hamile kadınlar), besili çiftlik hayvanlarının, meyve veren ağaç ve ekinlerin, yeni eşya veya binaların üzerinde etkili olduğuna inanılmıştır.

Nazar inancı, Hint, İran, Arap, yahudi ve Türk kültürlerinin yanı sıra modern Avrupa, bilhassa Akdeniz ve Slav toplumlarında ve Latin Amerika'da hâlâ yaşamaktadır. Nazara karşı alınan tedbirler kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte bu konuda uzmanlaşmış kişiler tarafından uygulanan ritüellerden başka bazı yaygın uygulamalar da söz konusudur. Bunların başında Tanrı'nın ismini veya koruyucu birtakım ibareleri zikretmek, belli dua cümlelerini okumak, nazara mâruz kalan kişiye veya şeye tükürmek ya da onu kötülemek ve muska kullanmak gelir. Genellikle muskalar üçe ayrılmıştır: Dikkati kendi üzerine çekerek nazarın etkisini azaltma fonksiyonuna sahip olan ve elbise dışına takılan yahut evlerin görünen yerlerine asılan süslü ve abartılı objeler; nazarı tersine çevirme gücüne sahip olan ve elbise altına giyilen birtakım koruyucu semboller; kutsal metinlerden alınmış dua cümlelerini yahut kabalistik figür, rakam veya büyü formüllerini içeren, kaplanmış olarak boyna asılan, evlerin dışına nakşedilen yazılar (a.g.e., V, 612). Kadınların süs amacıyla taşıdıkları şapka, mücevher, yü-

zük vb. aksesuarlar, savaşçıların başlıklarına ve zırhlarına taktıkları abartılı unsurlar ve tiyatro oyuncularının kullandığı maskelerin kaynağı da muska geleneğine dayandırılmaktadır. Özellikle göz ve el, nal, hilâl, güneş gibi figürler (Dundes, s. 278-280), yılan, balık, tavus, aslan ve kertenkele gibi hayvan tasvirleri işlenmiş ve genellikle gümüşten yapılmış, bazan da vücuda dövme biçiminde nakşedilmiş koruyucu obje ve semboller, bilhassa hayvanlara ve çocuklara takılan mavi boncuklu, halkalı kolyeler, düğümler, deniz kabukları ve boynuz diğer yaygın muska türlerini oluşturmaktadır. Mavi, kırmızı ve sarı renklerin ve tuz, biber gibi belli baharatların da koruyucu özelliğine inanılmaktadır. Ayrıca koruyucu nitelikteki el hareketini yapmak (mano cornuto), nazarı değdiğine inanılan kişiye hediye vermek, imrendiği şey yiyecekse bir miktar ikram etmek, o kişiye ait saç, tırnak gibi bir şeyi yakmak, özellikle çocukların yüzüne ve yetişkinlerin göz kapaklarına is karası sürmek, eve veya ağaca sarımsak asmak ve ateşe tuz atmak nazarın bertaraf edilmesi ya da etkisinin azaltılması için uygulanan yöntemlerdir (ayrıca bk. BÜYÜ; MUSKA).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "ayn" md.; *Tâcü'l-ârûs*, "nızr", "sf" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, II, 711; A. Dundes, "Wet and Dry, the Evil Eye: An Essay in Indo-European and Semitic Worldview", *The Evil Eye: A Casebook* (ed. A. Dundes), Madison 1992, s. 257-312; E. S. McCartney, "Praise and Dispraise in Folklore", a.e., s. 9-38; A. Brav, "The Evil Eye Among the Hebrews", a.e., s. 44-54; A. S. Woodburne, "The Evil Eye in South Indian Folklore", a.e., s. 55-65; B. A. Donaldson, "The Evil Eye in Iran", a.e., s. 66-77; L. C. Jones, "The Evil Eye Among European-Americans", a.e., s. 150-168; R. G. Coss, "Reflections on the Evil Eye", a.e., s. 181-191; H. Schoeck, "The Evil Eye: Forms and Dynamics of Universal Superstition", a.e., s. 192-200; C. Yronwode, "The Evil Eye" (<http://www.lucky Mojo.com/evileye.html>); F. T. Elworthy, "Evil Eye", *ERE*, V, 608-615.

SALİME LEYLA GÜRKAN

Câhiliye Arapları'nın hayatında nazarın büyük önemini bulduğu bilinmektedir. Onların telakkisine göre bakışlar çoğunlukla kötü etkiler doğurur. Bazı kişilerin bakışıyla insan ve hayvanların ölmesi mümkündür. Câhiz bu özellikleriyle tanınan gök gözlü kişilerden söz etmektedir (*Kitâbü'l-Hayevân*, V, 331-332). Araplar ayrıca yılan, köpek, tilki ve tavus gibi hayvanların nazarının tesirli olduğunu, devenin, göz değişiminin denin, göz değiklenen hayvan grubunda yer aldığını kabul ediyordu. Câhiliye Arapları nazardan korunmak için atların boynuna beyaz boncuk takıyor, çocuk-

ların üzerinde siyah boncuk, yetişkin insanların üzerinde katır boncuğu bulundu-
ruyor, boyunlarına kolyeler takıyor, bilek-
lerine düğümlü ipler bağlıyorlardı (a.g.e.,
II, 132-143; IV, 184-190; Ali Mahfûz, s. 424-
428; Cevâd Ali, VI, 751-754). Muhammed
b. Sâib el-Kelbî nazar telakkisinin Benî Esed
mensupları arasında yaygın olduğunu, na-
zarını etkili hale getirmek isteyen kişinin
iki veya üç gün çadırında aç susuz bekle-
dikten sonra dışarıya çıktığını, karşılaştığı
koyun veya deve sürüsüne bakarak, "Bu
sürüden daha güzeline görmedim" dediğini,
bunun üzerine sürünün hastalanıp he-
lâk olduğunu kaydetmektedir (Zemahşerî,
IV, 148; Âlûsî, XXIX, 38).

Kur'an-ı Kerim'de nazar konusuna doğ-
rudan temas eden âyet bulunmamakla
birlikte dolaylı biçimde bu meseleye işa-
ret eden âyetlerin mevcut olduğu kabul
edilir. Kalem sûresinde (68/51), Kur'an'ı işi-
ten inkârcıların onun derin anlam ve belâ-
gatini ve Hz. Peygamber'in bu şerefe nâil
oluşunu kıskandıkları haber verilerek, "Ne-
deyse gözleriyle seni yere yıkip öldürecek-
ler" denilmektedir. Taberî âyete "Kıskaç-
lıkları yüzünden nerdeyse sana nazar de-
direcekler, aç ve kötü gözlerinin şerriyile se-
ni öldürecekler" anlamını vermiş ve bunu
İbn Abbas, Mücâhid, Kelbî gibi müfessir-
lere nisbet etmiştir (Câmi'u'l-beyân, XXIX,
29-30). İbn Kesîr de aynı görüşü nakletmiş-
tir (Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm, IV, 92-98). El-
malılı Muhammed Hamdi gözlerin karşı-
sındakine bakışına göre iyi veya kötü bir
etkisinin olacağını, bazısının elektrik gibi
dokunup çarpacağını, manyetize edece-
ğini, bir kısmının ise hasedinden tuzaklar
kurmaya kalkışacağını ve hedefine ulaştı-
ğında göz değmesinin gerçekleşeceğini
söyler (Hak Dini, VIII, 5305). Ebû Ali el-
Cübbâî nazarın karşıdakine hayran göz-
lerle bakılması durumunda değiştiğini, söz
konusu âyette inkârcıların Hz. Peygam-
ber'e bu gözle bakmadıklarını, dolayısıyla
onların bakışının nazar sayılmayacağını ile-
ri sürmekte, oğlu Ebû Hâşim, ayrıca Ebû'l-
Kâsım el-Belhî bu gerekçenin nazarın hak
olmasına engel teşkil etmeyeceğini belirt-
mektedir (Fahredden er-Râzî, XVIII, 173).
Nazarın varlığına dolaylı şekilde temas et-
tiği kabul edilen ikinci beyan, Hz. Ya'kûb'un
çocuklarını Mısır'a gönderirken şehre aynı
kapıdan değil ayrı ayrı kapılardan girme-
lerini tavsiye ettiğini anlatan âyettir (Yû-
suf 12/67). Katâde b. Diâme, İbn Abbas,
Dahhâk b. Müzâhim, Muhammed b. Kâ'b,
Süddî ve İbn İshak'tan naklettiği rivayet-
lerde Taberî, Hz. Ya'kûb'un nazar değme-
sinden korktuğu için oğullarına bu tavsi-

yede bulunduğu haberine yer vermiş (Câ-
mi'u'l-beyân, XIII, 9-10), aynı rivayetleri
kaydeden İbn Kesîr de nazar değmesinin
hak olduğunu ve onun süvariye bile atın-
dan indirdiğini söylemiştir (Tefsîrû'l-Kur'â-
ni'l-'azîm, IV, 38; krş. Fahreddin er-Râzî,
XVIII, 172-174).

Hadis rivayetlerinde nazar konusuna
açıkça temas edilmiş, onun bir gerçeğe te-
kabül ettiği belirtilerek, "Kaderi geçecek
bir şey bulsanıydu bu göz değmesi olurdu"
denilmiş (Müsned, I, 274; Buhârî, "Tıb",
36, "Libâs", 86; Müslim, "Selâm", 41-42;
İbn Mâce, "Tıb", 33; Ebû Dâvûd, "Tıb", 15;
Tirmizî, "Tıb", 19), nazardan kurtulmak için
Allah'a sığınılması tavsiye edilmiştir (İbn
Mâce, "Tıb", 32). Hz. Peygamber torunları
Hasan ve Hüseyin için, "Allah'ın en mükem-
mel kelâmını vesile kılarak sizi şeytanlar-
dan, zararlı şeylerden ve kötü bakışlardan
korumasını O'ndan niyaz ederim" şeklin-
de dua etmiş, Hz. İbrâhim'in de oğlu İsmâil
ve İshak'ı bu sözlerle Allah'ın koru-
masına havale ettiğini bildirmiştir (Müs-
ned, I, 236, 270; Buhârî, "Enbiyâ", 10; İbn
Mâce, "Tıb", 36; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 20;
Tirmizî, "Tıb", 18). Bir rivayete göre Resûl-i
Ekrem Ümmü Seleme'nin evinde yüzü sar-
armış bir kız çocuğu görmüş ve, "Bu ço-
cuğa rukye tedavisi yapın, çünkü onda na-
zarın etkisi var" demiştir (Müslim, "Selâm",
59; benzer bir rivayet için bk. Müsned, III,
486; İbn Mâce, "Tıb", 32). Bazı rivayetler-
de nazarın tedavisi için, etkilenen kimse-
nin nazarı dokunan kişinin abdest aldığı
su ile yıkanması tavsiye edilmekte, hatta
bizzat Resûlullah'ın böyle bir tavsiyede bu-
lunduğu kaydedilmektedir (Müsned, III,
486 [sihhati hakkındaki görüşler için bk.
a.g.e. [Arnaût], XXIV, 466-469; XXV, 356-
358]; İbn Mâce, "Tıb", 32). Bu rivayet sa-
hih olsa bile hadisenin, Resûl-i Ekrem'in
tavsiyesinden ziyade insanların alışageldik-
leri şeyleri devam ettirme şeklinde ger-
çekleştiği söylenebilir. Çünkü nazarla te-
davisi için yapılan işlem arasında bir ilişki
bulunmamaktadır. Hadislerde ayrıca Hz.
Peygamber'in cinlerin ve insanların naza-
rından Allah'a sığındığı (İbn Mâce, "Tıb",
33; Tirmizî, "Tıb", 16; Nesâî, "İstîfâze", 37),
göz değmesine karşı rukyeyi önerdiği (Bu-
hârî, "Tıb", 17; Müslim, "Selâm", 57-58;
İbn Mâce, "Tıb", 34; Tirmizî, "Tıb", 15) ve
Muavvizeteyn nâzil olunca nazar için sa-
dece onları okumaya başladığı (İbn Mâce,
"Tıb", 34) nakledilmektedir. Öte yandan
Resûlullah'ın nazara karşı Câhiliye takıları-
nı bulunduran kişiler hakkında yergi ifade-
leri kullandığı da rivayet edilmiştir (Müs-
ned, IV, 154, 156).

Selef âlimleri nazar meselesine yer verir-
ken (Beyhakî, VII, 527; Ferrâ el-Begavî, XII,
156-166; İbn Kayyim el-Cevziyye, Bedâ'i'u'l-
fevâ'id, II, 257-259) kelâmcılar, muhteme-
len itikadi ilgilendirmedeği ve âhâd haber-
lere dayandığından bu konuyu eserlerine
almamışlardır. Fakihler ise daha çok, kö-
tü bakışlı kişiden korunmak ve nazardan
kurtulmak için alınması gereken tedbir-
ler üzerinde durmuşlardır. Kâdî İyâz, Ne-
vevî ve İbn Âbidîn, nafakalarının karşılan-
ması şartıyla nazarı etkili kişilerin toplu-
dan uzak tutulabileceğini bildirmektedir.
Kurtubî ise nazar yoluyla zarar veren kim-
seden zararın tazmin ettirilebileceğini be-
lirtmiştir (İbn Hacer, X, 216; Bedreddin el-
Aynî, XVII, 405).

Nazar konusunu pozitif bilimlerin yönte-
miyle açıklama imkânı bulunmamaktadır.
Normal sınırlar çerçevesindeki duyuş, düşü-
nüş ve davranışları aşan olayları inceleyen
parapsikoloji nazarı psikokinetik (telekinezi)
olaylar içinde mütalaa etmekte ve bu tür
hadiseleri birer vâkıa olarak kabul etmekte-
dir. Meydana gelişlerini ise bedenin elek-
tromanyetik güç alanına sahip bulunması,
elektromanyetik ışıklar yayan gözlerin bu
alanı etkilemesi, özenme, imrenme ve ha-
set gibi duyguların bu tür bakışları besle-
mesi, bakışlardaki duygu yoğunluğuna pa-
ralel biçimde nazarın gücünün artması
(Kırca, XXII/1 [1986], s. 42-44), ayrıca zihin
gücünün bu tür olaylarda etkili bulunması
şeklinde açıklamaktadır. Nazar boncukları-
nın mavi renkte oluşu, gözü yeşil veya mavi
olanların daha çok psikokinetik güce sahip
buldukları inancına dayanmaktadır. Ma-
vi nazar boncuğu bakan gözlerin dikkatini
kişinin vücudundan boncuğa yönlendirir. Bö-
ylece mavi gözden gelebilecek enerji akımı
nazar boncuğu tarafından yansıtılarak gü-
cü kırılır (DîA, XVI, 187).

Nazardan korunmak için başvurulan ön-
lemlerin bir kısmının dua olduğu görül-
mektedir. Felâk ve Nâs sûrelerini okumak,
"mâşallah", "bârekellâh" gibi dinî metinle-
rin yazılı bulunduğu kolyeler taşımak bu
türdendir. Tecrübe edilen ve umut bağla-
nan vesileler şeklinde kabul edilmek şartıyla
bunlarda dine aykırı bir durum söz
konusu değildir. Burada inancı ilgilendiren
en önemli husus nazar kavramı etrafında
oluşturulan kurşun dökme, çeşitli hayvan-
ların resim veya kemiklerini kullanma gibi
bir kısmı İslâm dışı gelenek ve uygulamalardır.
Allah'a dayanma yerine bazı şeylere
sığınma, Allah'ın yaratıcı ve koruyucu sı-
fatlarını yaratıklara devretme anlamı ta-
şıyan bu tür davranışları İslâmî açıdan
onaylamak mümkün değildir.

NAZAR

Nazar halk edebiyatında deyiş, atasözü ve manilerde çokça işlenmiştir. Halk kültüründe insanları, hayvanları, araba, tarla, ev ve eşya gibi nesnelere korumak amacıyla değişik objelere nazarlık olarak kullanılır. Ayrıca muska, hamaylı, "mâşallah", "bârekellâh" ifadeleri yazılı künyeler taşınır, ev ve iş yerlerine Kalem süresinin 51. âyetini içeren levhalar asılır, çeşitli dualar okunur. Halk arasında nazardan korunmak için başvurulan yöntemlerden biri de kurşun dökme âdetidir. Eski Türkler'den kalan bu âdet kötü ruhlardan birinin çaldığı "kut"u (saadet unsuru) geri döndürmek için yapılan ve "kut koyma" (kut dökme) adı verilen şamanist geleneğe dayanmaktadır. Bu ameliye kurşun dökmeyle el verilmiş kadınlar tarafından kepçe içinde eritilmiş bir miktar kurşunun hastanın başının üstünde gezdirildikten sonra tuzlu su dolu bakır tase dökülmesi sonucu kurşunların meydana getirdiği şekillerin yorumlanması ile icra edilir (Özergin, X/212 [1967], s. 4361-4363).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 236, 270, 274; III, 486; IV, 154, 156; a.e. (Arnaût), XXIV, 466-469; XXV, 356-358; Buhârî, "Tıb", 17, 36, "Libâs", 86, "Enbiyâ", 10; Müslim, "Selâm", 41-42, 57-59; İbn Mâce, "Tıb", 32-34, 36; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 20, "Tıb", 15; Tirmizî, "Tıb", 15-19; Nesâî, "İstifâze", 37; Câhiz, *Kitâbü'l-Hâyevan*, II, 132-143; IV, 184-190; V, 331-332; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XIII, 9-19; XXIX, 29-30; Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990, VII, 527; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, XII, 156-166; Zemahşerî, *Keşşâf* (Kahire), IV, 148; Fahreddin er-Râzî, *Meîâtü'l-ğayb*, XVIII, 172-174; XXX, 100-101; Nevevî, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (trc. Ahmet Davudoğlu), İstanbul 1983, IX, 607; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ'î'u'l-fevâ'id*, Kahire 1392/1972, II, 257-259; a.mlf., *et-Tıbbü'n-nebevî* (nşr. Âdil el-Ezherî - Mahmûd Ferec Ukde), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 127-136; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, Beyrut 1385/1966, IV, 38, 92-98; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), X, 216; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVII, 405; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), VI, 364; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIII, 15-19; XXIX, 38; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5305; Ali Mahfûz, *el-İbdâ' fi meâdri'l-ibtidâ'*, Kahire 1956, s. 424-428; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 751-754; I. Goldziher, *Gesammelte Schriften* (ed. J. de Somogyi), Hildesheim 1970, IV, 354-360; Muammer Kemal Özergin, "Kurşun Dökme", *TFA*, X/212 (1967), s. 4361-4363; Celal Kırcâ, "Din ve Bilim Açısından Nazar", *Diyanet Dergisi*, XXII/1, Ankara 1986, s. 38-47; Uğuroğlu Barlas, "Anadolu'da Kurşun Dökme Âdetleri ve Hastalıkların Bu Yolla Tedavisi", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 4, İstanbul 1992, s. 90-96; Ali Köse, "Hârikülâde", *DİA*, XVI, 187; T. Fahd, "Tamima", *EP* (İng.), X, 177-178.

İLYAS ÇELEBİ

NAZAR BER-KADEM

(نظر بر قدم)

Hâcegân silsilesi
ve Nakşibendiyye tarikatında,
sâlikin yürürken
gaflete sebep olacak bir şeyi
görmesini önlemek için
bakışlarını ayaklarına odaklaması
anlamında bir terim
(bk. HÂCEGÂN).

NAZİM

(bk. ŞİİR).

NÂZİM BEY

(1872-1926)

İttihat
ve Terakkî Cemiyeti'nin liderlerinden,
Maarif nâzırı.

Selânik'te doğdu, ilk eğitimini burada aldı. 1887'de rüşdiyeyi bitirdikten sonra Askerî Tıbbiye İdâdîsi'ne, ardından Mekteb-i Tıbbiyye'ye girdi. Öğrencilik yıllarında Nâmık Kemal'in yazılarının etkisinde kaldı ve tıbbiyede 4 Haziran 1889 tarihinde kurulan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'ne üye oldu. Cemiyet içinde aktif görevler aldı ve üçüncü sınıfta iken cemiyet tarafından Paris'e gönderildi (1893). Öğrenimini tamamlamak için Paris Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. Paris'te Ahmed Rızâ Bey'in İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'ne katılmasını sağlayarak onunla birlikte siyasi çalışmalara başladı. Paris'teki İttihatçı gençleri bir araya toplamak amacıyla bir gazete çıkarılmasını teklif etti. Bunun üzerine 1 Aralık 1895'te *Meşveret* gazetesi yayımlandı. Burada vatan ve millet konularını içeren yazılar yazdı. II. Abdülhamid yönetimini eleştirdi. Fransız modeli bir yapılanmanın gerektiğini belirttikten demokratik ve laik görüşleri savundu.

1895'te Paris Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Paris Hastahanesi'nde çalışmaya devam etti. Ahmed Rızâ Bey'le birlikte siyasi faaliyetlerinden ötürü İstanbul hükümeti tarafından vatan haini ilân edildi. Yazılarında örgütlü muhalefet tezini işleyen Nâzım Bey 1894'te Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti'nin kurulmasında etkili oldu. Ahmed Rızâ Bey başkanlığındaki cemiyetin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Fikrî ayrılıkları sebebiyle cemiyet içinde çıkan tartışmalarda daima Ahmed Rızâ Bey ile birlikte hareket etti. II. Abdülha-

mid'in baskısı ile kapatılan, bir süre Belçika'ya ve ardından Cenevre'ye taşınan *Meşveret* gazetesinin ve cemiyetin tekrar Paris'e dönmesini sağladı (Temmuz 1897). 1899'da yapılan kongrede yine Ahmed Rızâ Bey'i destekledi. Bu arada cemiyete yeni üyelerin kaydedilmesinde ve maddî yardım sağlanmasında çok etkili oldu.

Cemiyetin kadrolaşma ve teşkilatlanma görevi 1907'de kendisine verildi. Onun gayretleriyle yurt içinde ve dışında yeni şubeler açıldı ve teşkilât aktif bir hale geldi. Bildiriler hazırlayarak her şubenin neler yapması gerektiğini, teşkilât ve kadrolaşma usullerini ayrıntılı biçimde anlattı. Siyasi faaliyetlerinden dolayı Nâzım Bey vatan haini ilân edilerek idam cezasına mahkûm edilmiş olduğundan gizlice yurda dönmek için bazı teşebbüslerde bulundu. Kılık değiştirip Atina üzerinden Selânik'e gitmeye çalıştı. Selânik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve bazı Rum komitacıları kendisine yardımcı oldu. Atina'da iki ay bekledikten sonra komitacılar Nâzım Bey'i Selânik sınırına getirdiler. Bu yolculuğu sırasında kimliğini gizlemek amacıyla zaman zaman Hoca Yâkub Efendi, Selânikli Nâzım, Yâkub Ağa, Tütüncü Yâkub Ağa, Rüstem gibi takma isimler kullandı. Selânik'te Midhat Şükrü Bleda'nın evinde kaldı. Burada iken çalışmalarını yoğunlaştırıp teşkilâtı bütünleştirme girişiminde bulundu; Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti ile Selânik'te bulunan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat ve Terakkî Cemiyeti adı altında birleşmesini sağladı (27 Eylül 1907). Ardından teşkilâtın çalışmalarını genişletmek amacıyla İzmir'e gitti.

Nâzım Bey ile İttihat ve Terakkî Cemiyeti yöneticileri, Selânik'te bir ihtilâlin yapılmasını karara bağlamışlardı. II. Abdülhamid yönetimine karşı gerçekleştirilecek ihtilâli ancak İzmir Kolordusu önleyebilirdi.

Nazım Bey